

MIRIAM MARIA BILSKA CSSJ

PRAWNE ZAŁOŻENIE DOMU ZAKONNEGO WSPÓLNOTA ZAKONNA; ZAKONNICY W DIECEZJI

Dom zakonny zarówno w wymiarze materialnym, jak i prawnym spełnia bardzo ważną rolę w życiu wspólnoty zakonnej. Staje się miejscem, gdzie zakonnicy¹, zgodnie z osobistym powołaniem oraz naturą i celem własnego instytutu², prowadzą życie ukryte z Chrystusem w Bogu³. Poprzez instytucję domu zakonnego urzeczywistniają oni w sposób konkretny, chociaż w różnym stopniu, zależnie od charakteru własnego instytutu, oddzielenie od świata, którego wymaga od nich konsekracja zakonna i wypływający z niej obowiązek dawania publicznego świadectwa Chrystusowi i Kościołowi⁴. W domu zakonnym zakonnicy otrzymują odpowiednie warunki do wypełnienia zadań płynących z konsekracji zakonnej i profesji rad ewangelicznych. Toteż pra-

Mgr MIRIAM MARIA BILSKA CSSJ – doktorantka na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL; adres do korespondencji: 31-518 Kraków, ul. Moniuszki 8.

¹ Termin „zakonnicy” odnosi się w tym artykule w jednakowym stopniu do mężczyzn i kobiet, chyba że rozróżnienia między instytutami męskimi i żeńskimi domaga się natura rzeczy lub jakaś szczególna okoliczność, zgodnie z dyspozycją kan. 606.

² Por. Sobór Watykański II, Konstytucja dogmatyczna o Kościele *Lumen gentium* [dalej cyt.: KK], w: t e n ż e, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, Poznań: Pallottinum 2002, nr 45 i 46; kan. 577: „Bardzo liczne są w Kościele instytuty życia konsekrowanego, które posiadają różne dary, według udzielonej im łaski: naśladować dokładnie Chrystusa, czy to modlącego się, czy głoszącego Królestwo Boże, czy czyniącego ludziom dobrze, czy też obcującego z nimi w świecie, zawsze jednak wypełniającego wolę Ojca”.

³ Por. Sobór Watykański II, Dekret o przystosowanej do współczesności odnowie życia zakonnego *Perfectae caritatis* [dalej cyt.: DZ], w: t e n ż e, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, nr 6; kan. 662.

⁴ Por. kan. 573; kan. 607 § 1 i § 3; R. C a n t a l a m e s s a, *L'ideale della separazione dal mondo nella vita religiosa di oggi*, „Informationes SCRIS” 17 (1991), s. 111-127.

wodawca kościelny postanawia, że zakonnicy powinni mieszkać we własnym domu zakonnym, prawnie ustanowionym, pozostając pod władzą przełożonego i zachowując życie wspólne⁵. Wypełniając ten obowiązek prawny, zachowują własny styl życia, określony przez tożsamość charyzmatyczną i zdrowe tradycje własnego instytutu⁶ oraz uczestniczą w jego misji apostołskiej⁷.

Jednakże nie każdy budynek materialny, zamieszkały przez osoby zakonne, jest domem zakonnym w sensie prawa kanonicznego. Status ten ma dom, który w swojej strukturze zawiera istotne elementy określone przez prawo powszechne i został założony przez kompetentną władzę kościelną, zgodnie z wymogami prawa.

Kodeks Prawa Kanonicznego wskazuje na domy zakonne erygowane i prawnie ustanowione. Specyfika tych domów będzie treścią poniższego studium.

I. ISTOTNE ELEMENTY DOMU ZAKONNEGO

Obowiązujący Kodeks Prawa Kanonicznego nie zawiera definicji domu zakonnego ani też nie podtrzymuje podziału tychże domów ze względu na liczbę członków oraz ich kwalifikacje, jak czynił to prawodawca kościelny w Kodeksie z 1917 r.⁸ (dalej cyt.: CIC 1917).

W obecnym prawie pojęcie domu zakonnego zostało określone poprzez wyszczególnienie jego istotnych elementów kanonicznych, którymi są: wspól-

⁵ Zob. kan. 607 § 2; kan. 608; kan. 665 § 1; por. też: B.W. Z u b e r t, *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. II, cz. 3, Lublin: Redakcja Wydawnictw KUL 1990, s. 163; J. K a - ł o w s k i, *Życie braterskie we wspólnocie. Studium historyczno-prawne*, Warszawa: Wydawnictwo Akademii Teologii Katolickiej 1999, s. 192; J. T o r r e s, *L'assenza dalla casa religiosa*, „*Informationes SCRIS*” 19 (1993), s. 77-78. Dom zakonnny staje się własny dla danego zakonnika przez prawną przynależność do niego na mocy profesji zakonnej lub postanowienia kompetentnego przełożonego.

⁶ Por. kan. 586; Jan Paweł II, Posynodalna adhortacja apostołska o życiu konsekrowanym i jego misji w Kościele i w świecie *Vita consecrata*, 25 marca 1996, Częstochowa: Biblioteka „Niedzieli” 1996, nr 36 i 37 (dalej cyt.: VC).

⁷ Por. kan. 673-676; VC 72.

⁸ Zob. can. 488, 5°: „[...] Domus religiosae, domus alicuius religionis in genere; [...] domus formatae, domus religiosa in qua sex saltem religiosi professi degunt, quorum, si agatur de religione clericali, quatuor saltem sint sacerdotes”. Natomiast pojęcie *domus non formata* nie zostało dookreślone przez prawodawcę, chociaż wyraźnie jest przez niego używane, zob. can. 497 § 1, can. 498; F. B a c z k o w i c z, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. I, wyd. III, Opole: Wydawnictwo Diecezjalne św. Krzyża w Opolu 1957, s. 628.

nota zakonna, akt prawny ustanowienia domu, obecność przełożonego, kaplica⁹. Istnienie tych elementów decyduje o jego charakterze kanonicznym¹⁰.

1. WSPÓLNOTA ZAKONNA

Wspólnota zakonna jest elementem istotnym i pierwotnym w stosunku do powstania domu, jego życia i zmian w nim zachodzących oraz do jego rozwoju wewnętrznego i zewnętrznego. Dom zakonny nie jest jedynie miejscem, w którym żyją osoby poświęcone Bogu, ale jest wspólnotą osób związanych ze sobą więzami duchowymi i prawnymi¹¹. Źródłem i fundamentem wspólnoty zakonnej jest charyzmat założyciela, w którym każdy zakonnik uczestniczy przez osobisty dar Bożego powołania, konsekrację własnej osoby i odpowiedzialność, wyrażającą się w przyjęciu duchowości i misji apostoelskiej swojego instytutu¹². Tak więc wspólnota zakonna, przez swoją strukturę, motywację i zasadnicze wartości, staje się znakiem i urzeczywistnieniem komunii eklezjalnej i *trynitarnej koinonii*, w którą wszyscy ludzie zostali włączeni przez Ojca w Synu i w Duchu Świętym¹³.

Obecny Kodeks nie wskazuje w sposób bezpośredni na liczbę członków, konieczną do założenia domu zakonnego. Można jednak, opierając się na dyspozycji kan. 115 § 2 („tres faciunt collegium”), wnioskować w sposób pośredni, że wspólnota zakonna powinna składać się przynajmniej z trzech profesów, aby stanowić zespół osób, będący podmiotem osobowości prawnej¹⁴. Gdyby zatem w czasie erygowania domu zakonnego wspólnota nie

⁹ Zob. kan. 608.

¹⁰ Na znaczenie istotnych elementów kanonicznych domu zakonnego, wyliczonych w powyższej normie, wskazuje użyty przez prawodawcę czasownik *debet*, który tłumaczy się jako: „powinien”, „musi”, „jest zobowiązany”. Por. A. J o u g a n, *Słownik kościelny łacińsko-polski*, Warszawa: Wydawnictwo Archidiecezji Warszawskiej 1992, s. 173; D. A n d r é s, *Le forme di vita consacrata. Commentario teologico-giuridico al Codice di Diritto Canonico*, wyd. V, Roma: EDIURCLA, Edizioni Istituto Giuridico Claretiano 2005, s. 115.

¹¹ Por. D. A n d r é s, *Le forme*, s. 115.

¹² Por. VC 36.

¹³ Por. Kongregacja ds. Instytutów Życia Konsekwowanego i Stowarzyszeń Życia Apostoelskiego, życie braterskie we wspólnocie *Congregavit nos in unum Christi Amor*, 2 lutego 1994, Ząbki: Apostolicum 1994, nr 2 (dalej cyt.: *Congregavit*); B.W. Z u b e r t, *Sens i zadania wspólnoty zakonnej*, „Życie Konsekwowane” 4-5 (1994), s. 4-8.

¹⁴ Por. B.W. Z u b e r t, *Instytuty życia konsekrowanego*, s. 50; E. G a m b a r i, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, Kraków: Wydawnictwo Karmelitów Bosych 1998, s. 621; T. P a w l u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I: *Zagadnienia wstępne*

spełniała tego warunku, taki dom nie stanowiłby osoby prawnej w znaczeniu kanonicznym i byłby pozbawiony praw, przywilejów i obowiązków przysługujących osobom prawnym. Taka erekcja byłaby niezgodna z duchem prawa i zamiarem prawodawcy oraz sprzeczna z zasadą ścisłej interpretacji ustaw kościelnych¹⁵.

W praktyce istnieją wspólnoty składające się z dwóch zakonników, jak zauważa J.D. Andrés, którzy skupiają wszystkie zadania i funkcje określone prawem powszechnym i własnym. Jednakże przed podjęciem decyzji o utworzeniu tak minimalnej struktury, trzeba się zastanowić nad jej celowością i skutecznością¹⁶. Ponadto w świetle norm prawa kanonicznego wydaje się, że taki dom nie nabywa osobowości prawnej.

Należy zatem podkreślić, iż regułą życia zakonnego jest to, że każdy zakonnik przynależy do własnej wspólnoty braterskiej, mieszkającej w tym samym domu i prowadzącej sposób życia określony w prawie własnym. Natomiast sytuacja, kiedy zakonnik żyje sam, powinna należeć do wyjątkowych przypadków, chociaż może trwać przez krótszy lub dłuższy okres, jeśli istnieje słuszna przyczyna, która ją usprawiedliwia¹⁷.

2. OBLIGATORYJNOŚĆ PRAWNEGO USTANOWIENIA

Wspólnota zakonna musi posiadać dom w sensie materialnym, czyli budynek lub jakiś lokal mieszkalny, w którym będzie miała zorganizowane odpowiednie warunki do życia zgodnego z charakterem własnego instytutu i rozwijania działalności apostołskiej. Prawo kanoniczne nie wymaga, aby budynek lub lokal, zajmowany przez zakonników, był własnością danego instytutu zakonnego¹⁸. Nie mówi się także o jego warunkach, rozmiarach czy lokalizacji. Natomiast pamiętając o zobowiązaniu wspólnoty zakonnej do dawania zbiorowego świadectwa ubóstwa, można słusznie uważać, że miejsce

i normy ogólne, Olsztyn: Warmińskie Wydawnictwo Diecezjalne 1985, s. 285: „Zespół osób (*universitas personarum*), jako element materialny osoby prawnej, powinien składać się przynajmniej z trzech osób”.

¹⁵ Por. J. K a ł o w s k i, *Życie braterskie we wspólnocie*, s. 179-180.

¹⁶ Por. D. A n d r é s, *Le forme*, s. 115.

¹⁷ Por. *Congregavit*, nr 65; kan. 665 § 1.

¹⁸ Por. J. K a ł o w s k i, *Życie braterskie we wspólnocie*, s. 180.

przeznaczone na dom zakonny powinno być skromne i ubogie¹⁹, czyli dostosowane do warunków materialnych środowiska, w którym żyją.

Tak więc dom istniejący realnie, jako budynek lub lokal, jest siedzibą materialną i socjalną wspólnoty zakonnej oraz podstawą domu kanonicznego²⁰. Z dyspozycji kan. 608 wynika bowiem, że dom zakonny powinien być założony zgodnie z zasadami powszechnego prawa kościelnego. Prawodawca nie wymaga, aby dom ten był erygowany, ale musi być prawnie ustanowiony²¹. W przeciwnym razie mieszkający w nim zakonnicy, przebywają poza domem zakonnym rozumianym w sensie prawa kanonicznego. Na obligatoryjność prawnego ustanowienia domu zakonnego wskazuje wyrażenie: „habitare debet in domo legitime constituta”²².

3. OBECNOŚĆ PRZEŁOŻONEGO

Wspólnotą zakonną, stanowiącą istotny element domu zakonnego, kieruje przełożony wyznaczony zgodnie z przepisami prawa²³. Obecność przełożonego jest również istotnym elementem domu zakonnego, decydującym o jego statusie kanonicznym. Toteż każdy dom zakonny powinien mieć własnego przełożonego. Z kolei przełożony jest zobowiązany przebywać w swoim domu i nie opuszczać go, poza sytuacjami przewidzianymi w prawie własnym instytutu²⁴.

Przełożony domu musi być osobą fizyczną a nie kolegalną²⁵. Funkcja przełożonego ma wielkie znaczenie zarówno dla życia duchowego wspólnoty, jak i wypełniania misji. To on spaja strukturę domu zakonnego, dając mu zasadę władzy personalnej, w przeciwieństwie do eksperymentów przepro-

¹⁹ Por. kan. 640.

²⁰ Por. D. A n d r é s, *Le forme*, s. 115.

²¹ Por. G. G e e r o m s, *La vita fraterna in comune nella vita religiosa*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 3 (1990), s. 207; *New commentary on the Code of Canon Law*, Commissioned by the Canon Law Society of America, ed. by J.P. Beal, J.A. Coriden, Th.J. Green, New York, N.Y.–Mahwah, N.J.: Paulist Press 2000, s. 773.

²² Zob. kan. 608; J. S o n d e l, *Słownik łacińsko-polski dla prawników i historyków*, Kraków: Universitas 1997, s. 248: „Debeo -ui -itum – być winnym, być dłużnym, być zobowiązanym do wykonania czegoś [...], 6) *debet*: a) należy się, b) wypada”; D. A n d r é s, *Le forme*, s. 115.

²³ Zob. kan. 608.

²⁴ Por. kan. 629.

²⁵ Zob. J. K a ł o w s k i, *Życie braterskie we wspólnocie*, s. 185.

wadzonych w przeszłości, które poważnie naruszały jedność wspólnoty zakonnej, zgodę międzypokoleniową i ślub posłuszeństwa²⁶. Tekst kan. 608 wyraźnie mówi, iż zakonnicy pozostają „pod władzą” przełożonego, a nie jedynie „pod przewodnictwem”, co jednoznacznie wskazuje na osobowy charakter jego władzy²⁷.

Chociaż przełożony domu wykonuje swoje zadanie w duchu braterstwa i służby, to jednak zawsze zachowuje władzę w zakresie podejmowania decyzji i wydawania poleceń koniecznych do właściwego funkcjonowania powierzonej mu wspólnoty²⁸.

4. KAPLICA

Stosownie do dyspozycji kan. 608 każdy dom zakonny powinien mieć przynajmniej kaplicę, w której należy celebrować i przechowywać Najświętszą Eucharystię, aby była rzeczywiście centrum wspólnoty. Kaplica zatem stanowi *conditio sine qua non* każdej wspólnoty zakonnej i jej odpo-

²⁶ Por. D. A n d r é s, *Le forme*, s. 116. Chodzi o eksperymenty w dziedzinie metod rządzenia, które podejmowane były przez zakonników po Soborze Watykańskim II. Kongregacja Zakonników i Instytutów Świeckich negatywnie oceniła powyższe próby zastąpienia personalnej władzy przełożonego rządami kolegialnymi, a swoje stanowisko wyraziła w dekrete *Experimenta circa regiminis rationem*, z 2 lutego 1972 r., stwierdzając, że „przełożeni powinni posiadać osobistą władzę i uwzględniać z prawa płynący obowiązek zasięgania zdania rady, biorąc pod uwagę granice uprawnień ogólnie określone czy to przez prawo powszechne, czy partykularne”. Zob. *Sacra Congregatio pro Religiosis et Institutis Saecularibus*, *Decretum Experimenta circa regiminis rationem circa regiminis ordinarii rationem et religiosi saecularizati accessum ad officia et beneficia ecclesiastica*, 2 Febr. 1972, AAS 64 (1972), s. 393-394; tekst polski w: P a w e ł VI, *Charyzmat życia zakonnego. Przemówienia i dokumenty*, wybór i oprac. A. Żuchowski, T. Sułowska, Poznań–Warszawa: Pallottinum 1974, s. 324-325.

²⁷ Por. G. G e e r o m s, *La vita fraterna in comune nella vita religiosa*, s. 207.

²⁸ Por. kan. 618; DZ 14; P a w e ł VI, Adhortacja apostolska na temat odnowy życia zakonnego według nauki Soboru Watykańskiego II *Evangelica testificatio*, 29 czerwca 1971, nr 25, AAS 63 (1971), s. 497-526 (dalej cyt.: ET), tekst polski: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła. Od Vaticanum II do Ripartire da Cristo*, zebrał, opracował, wstępami opatrzył i indeksy sporządził B. Hylla, wyd. II, Kraków: Alleluja 2003, s. 128-148; Kongregacja Zakonów i Instytutów Świeckich, Kongregacja Biskupów, Wytyczne dla wzajemnych stosunków między Biskupami i Zakonnikami w Kościele *Mutuae relationes*, 14 maja 1978, nr 13, AAS 70 (1978), s. 473-506 (dalej cyt.: MR), tekst polski: *Życie konsekrowane w dokumentach Kościoła*, s. 157-188; *Congregavit*, nr 47-52; Kongregacja Instytutów Życia Konsekrowanego i Stowarzyszeń Życia Apostolskiego, Instrukcja *Rozpocząć na nowo od Chrystusa. Odnowione zaangażowanie życia konsekrowanego w trzecim tysiącleciu*, 19 maja 2002, nr 14, Poznań: Pallottinum 2002; oraz tej Kongregacji Instrukcja *Posługa władzy i posłuszeństwo*, 11 maja 2008, Kraków: Alleluja 2008, nr 9; VC 43.

wiedniego funkcjonowania²⁹, toteż powinna być urządzona w domu zakonnym, nawet wówczas, gdy w pobliżu znajduje się kościół parafialny³⁰.

Kaplica w domu zakonnym ma charakter wewnętrzny, to znaczy służy wspólnocie zakonnej. Do jej ustanowienia nie potrzeba osobnej zgody biskupa diecezjalnego, gdyż prawo do jej posiadania wynika z treści kan. 608. Stąd biskup wyrażając zgodę na utworzenie domu zakonnego, musi założyć, że w tym domu zostanie urządzona kaplica, w której będzie przechowywany Najświętszy Sakrament i sprawowana eucharystyczna Ofiara³¹. Natomiast w domach zakonnych instytutów laickich ordynariusz miejsca powinien osobiście lub przez kogoś innego obejrzeć miejsce przeznaczone na kaplicę, aby stwierdzić, czy jest odpowiednio urządzone³². W kleryckich instytutach zakonnych na prawie papieskim taką odpowiedzialność ponosi kompetentny przełożony wyższy³³.

Kaplica jest nowym elementem kanonicznego pojęcia domu zakonnego i jego wyposażenia w stosunku do dyspozycji poprzedniego Kodeksu. Na szczególną uwagę zasługuje wymóg prawodawcy dotyczący sprawowania i przechowywania Eucharystii, która ma stanowić centrum wspólnoty, zgromadzonej w imię Jezusa, i podstawę życia braterskiego w niej³⁴.

II. ERYGOWANIE I PRAWNE USTANOWIENIE DOMU ZAKONNEGO

Na określenie kanonicznego założenia domu zakonnego w kan. 608 Kodeksu Prawa Kanonicznego prawodawca kościelny używa wyrażenia „legitime constituta”, natomiast w kan. 609 i następnych posługuje się pojęciem „eri-

²⁹ Por. J. K a ł o w s k i, *Życie braterskie we wspólnocie*, s. 188.

³⁰ Por. G. S a r z i S a r t o r i, *L'Eucaristia al centro della comunità religiosa (can. 608)*, „Quaderni di diritto ecclesiale” 5 (1992), s. 336.

³¹ Por. D. A n d r é s, *Le forme*, s. 116; F. B o g d a n, *Prawo zakonów, instytutów świeckich i stowarzyszeń życia apostołskiego*, Poznań: Pallottinum 1988, s. 85.

³² Por. kan. 1224 § 1.

³³ Por. kan. 134 § 1; A. S k o r u p a, *Słuszna autonomia instytutów zakonnych w Kościele łacińskim*, Kraków: Salvator 2002, s. 127.

³⁴ Por. ET 48; A. C h r a p k o w s k i, J. K r z y w d a, *Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, w: A. C h r a p k o w s k i, J. K r z y w d a, J. W r o - c e ń s k i, B.W. Z u b e r t, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego, Księga II. Lud Boży, Część III. Instytuty życia konsekrowanego i stowarzyszenia życia apostołskiego*, red. nauk. J. Krukowski, t. II/2, Poznań: Pallottinum 2006, s. 42.

gere, erectio". Mogłoby się wydawać, że różnica ta wynika jedynie z natury językowej³⁵. Jednakże analiza sprawozdań z pracy Papieskiej Komisji Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego pozwala wnioskować, iż powyższe rozróżnienie ma przede wszystkim znaczenie prawne³⁶.

1. ERYGOWANIE DOMU ZAKONNEGO

Erekcja domu zakonnego należy do kompetentnej władzy danego instytutu, określonej w konstytucjach, po uzyskaniu wcześniejszej pisemnej zgody biskupa diecezjalnego³⁷. Z treści kan. 609 § 1 należy wnioskować, że wydanie zgody przez innego ordynariusza miejsca byłoby nieważne, co z kolei pociągałoby za sobą nieważność erekcji domu zakonnego, ponieważ „do sprawy przedstawionej władzy wyższej, nie powinna mieszać się niższa, chyba że z ważnej i naglącej przyczyny, w którym to wypadku winna natychmiast powiadomić o tym władzę wyższą”³⁸. Na erekcję klasztoru mniszek, czyli zakonnic zobowiązanych do zachowania klauzury papieskiej, wymagane jest ponadto zezwolenie Stolicy Apostolskiej³⁹. Prawodawca nie określa formy, w jakiej to zezwolenie ma być udzielone.

³⁵ Niektórzy kanoniści stawiają znak równości między prawnym ustanowieniem domu zakonnego a jego erekcją. Zob. np.: J. K a ł o w s k i, *Życie braterskie we wspólnocie*, s. 181: „Zgodnie z wytycznymi Kodeksu Prawa Kanonicznego dom jest prawnie ustanowiony, jeśli został erygowany przez kompetentną władzę, która powinna być określona w konstytucjach”; D. A n d r é s, *Le forme*, s. 116: „La erezione ha come effetto quello che la casa resta legittimamente costituita”. Z kolei inni dostrzegają w tej kwestii dwie różne instytucje prawne. Por. np. A. S k o r u p a, *Śluszna autonomia*, s. 122-124; J. B e y e r, *Risposte a quesiti e dubbi sul nuovo Diritto degli IVC*, „Vita Consecrata” 22 (1986), s. 787; E. F. X a v i e r, *Gli IVC e le SVA. Questioni canoniche*, „Vita Consecrata” 27 (1991), s. 682: „L’erezione è un atto amministrativo della competente autorità ecclesiastica, per il quale un ente viene dotato di personalità giuridica propria, a norma del diritto; la *costituzione* di una casa è un atto amministrativo della competente autorità ecclesiastica, per il quale la casa viene riconosciuta come lecita dimora di una comunità religiosa. [...] se manca questa «costituzione», la casa non sarà riconosciuta come religiosa, e i religiosi ivi degenti vivranno fuori delle case dell’istituto”; *New commentary*, s. 773: „This norm addresses a constituted house as distinct from a canonically erected house as described in canon 609”.

³⁶ Por. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo [dalej cyt.: PCCICR], *Opera consultorum in recognoscendis schematibus: Coetus studiorum „De religiosis” habita diebus 22-26 ianuarii 1968*, „Communicationes” 18 (1986), s. 189-192 (dalej: ComCan); PCCICR, *Relatio*, ComCan 15 (1983), s. 67.

³⁷ Por. kan. 609 § 1.

³⁸ Zob. kan. 139 § 2; por. też: A. S k o r u p a, *Śluszna autonomia*, s. 122-123.

³⁹ Por. kan. 609 § 2.

Każda decyzja dotycząca erygowania domu zakonnego, wymaga zatem współdziałania kompetentnego przełożonego zainteresowanego instytutu z biskupem diecezjalnym konkretnej diecezji, do której instytut został zaproszony albo w której z własnej inicjatywy pragnie założyć nową wspólnotę⁴⁰. Przyśięgając do utworzenia domu zakonnego, zarówno przełożony instytutu, jak i biskup, każdy w granicach swoich kompetencji, powinien podjąć działania wstępne⁴¹. Do nich należy rozeznanie potrzeb Kościoła partykularnego w odniesieniu do apostolatu prowadzonego przez instytut i pożytku instytutu oraz zabezpieczenia środków potrzebnych do prowadzenia przez członków danej wspólnoty życia zakonnego zgodnie z celami i duchem własnego instytutu⁴². Ponadto „dom wolno erygować wtedy, gdy roztropnie się przewiduje, że będzie można odpowiednio zaradzić potrzebom członków”⁴³. W przeciwnym wypadku, chociaż erekcja domu zakonnego jest ważna, to jednak niegodziwa, gdyż brak zagwarantowania środków utrzymania utrudnia prowadzenie życia zakonnego i ujemnie wpływa na zachowanie dyscypliny zakonnej⁴⁴.

Erekcja domu zakonnego jest aktem administracyjnym, dotyczącym zakresu zewnętrznego, co oznacza, że rodzi skutki prawne w porządku społecznym Kościoła, toteż zgodnie z kan. 37 kompetentny przełożony powinien udokumentować ten akt na piśmie, wydając dekret erekcyjny. Brak formy pisemnej nie powoduje jednak nieważności samej erekcji, ponieważ prawo powszechne nie określa takiego wymogu. Dekret erekcyjny, ze względu na to, że zawiera decyzję, powinien mieścić w sobie informację o uzyskanej zgodzie biskupa diecezjalnego oraz podawać przynajmniej ogólną motywację. Chodzi bowiem o wskazanie podstawy prawnej i motywów podjętej decyzji. Wydanie dekretu bez podania motywacji nie jest przyczyną jego nieważności, ponieważ także w tym przypadku ustawodawca wyraźnie nie podaje takiego rozporządze-

⁴⁰ Por. VC 50; A. Chrapkowski, J. Krzywdą, *Instytuty życia konsekrowanego*, s. 44; P.H. Kolvenbach, *Relazioni tra Vecovi e Superiori Generali nelle questioni riguardanti fondazioni e chiusura di opere*, „Informationes SCRIS” 24 (1998), s. 49.

⁴¹ Por. D. Andr s, *Le forme*, s. 119-120; *New Commentary*, s. 773.

⁴² Por. kan. 610 § 1.

⁴³ Kan. 610 § 2; por. też: D. Andr s, *Le forme*, s. 121.

⁴⁴ Por. B.W. Zuber, *Instytuty życia konsekrowanego*, s. 52-53; J.R. Bar, J. Kęłowski, *Prawo o instytutach życia konsekrowanego*, Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej 1985, s. 63-64.

nia⁴⁵. Dekret powinien być podpisany przez przełożonego erygującego dom i sekretarza kurii zakonnej.

2. PRAWNE USTANOWIENIE DOMU ZAKONNEGO

Instytucja prawnego ustanowienia domu zakonnego zrodziła się podczas prac nad odnową Kodeksu Prawa Kanonicznego w kontekście istnienia i różnorodnej działalności apostolskiej małych wspólnot zakonnych, które nie spełniały warunków kanonicznych wymaganych do erygowania domu zakonnego. Dyskusję nad tym zagadnieniem podjęła Papieska Komisja Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego już w 1968 r., która dążyła do uproszczenia w nowym prawie kanonicznym spraw związanych z domem zakonnym. Zauważono wówczas, że istnieje wiele małych wspólnot, przede wszystkim żeńskich, liczących po dwie lub trzy osoby zakonne, mieszkające w miejscach wykonywania swojego apostołatu, jak na przykład w szpitalach czy domach biskupich. Natomiast na terytorium misyjnym nierzadko spotyka się także zakonników żyjących samotnie. Zakonnicy ci wprawdzie przynależą do konkretnego domu zakonnego i mają własnego przełożonego, jednak w rzeczywistości są bardzo oddaleni od miejsca jego zamieszkania. Spostrzeżenie to skłoniło członków Papieskiej Komisji do zaakceptowania istnienia różnych rodzajów domów zakonnych, wymagających odpowiednio przystosowanej regulacji prawnej, która dobrze określałaby status prawny każdego z nich. Toteż do pierwotnej wersji kan. 3⁴⁶, który dotyczył założenia domu zakonnego, wprowadzono następującą zmianę: „Domus [...] erigenda aut constituenda est [...]”. Proponowano również, aby dom ustanowiony prawnie, ale nieerygowany, określać mianem „quasi-domus”, ponieważ „domus” musi być osobą moralną. Propozycja ta nie została przyjęta⁴⁷.

⁴⁵ Por. kan. 609 i 51; D. A n d r é s, *Le forme*, s. 117; F. B o g d a n, *Prawo zakonów*, s. 85; T. P a w ł u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I, s. 252-253; J. K r u k o w s k i, *Konkretnie akty administracyjne*, w: J. K r u k o w s k i, R. S o b a ņ s k i, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego. Księga I. Normy ogólne*, red. nauk. J. Krukowski, t. I, Poznań: Pallottinum 2003, s. 114-115.

⁴⁶ Zob. PCCICR, *Opera consultorum*, ComCan 18 (1986), s. 189: „Canon 3, Legitur textus: § 1. Domus religiosa, sive formata sive non formata, erigenda est ab auctoritate competenti instituti religiosi iuxta normas in constitutionibus statutas, dummodo consensus Ordinarii loci in scriptis datus iam obtentus fuerit”.

⁴⁷ Por. PCCICR, *Opera consultorum*, ComCan 18 (1986), s. 190-192.

Następnie prace Papieskiej Komisji znalazły odzwierciedlenie w schemacie z 1977 r. Propozycja kan. 9 nie zawierała już rozróżnienia na dom uformowany i nieuformowany, jak było to w CIC 1917, ale mówiła o obydwu sposobach kanonicznego utworzenia domu zakonnego⁴⁸.

Temat ten wielokrotnie powracał w dalszych pracach Komisji, która zawsze podtrzymywała rozróżnienie: „domus eriguntur vel constituuntur”. Jeszcze w 1982 r. jeden z członków Papieskiej Komisji zaproponował zmianę określenia użytego w kan. 535, zamieszczonego w schemacie z 1980 r. i wprowadzenie wyrażenia „legitime *erecta* sub auctoritate...”, jednakże wniosek ten nie został przyjęty, ponieważ zamiarem Komisji było użycie terminu bardziej ogólnego⁴⁹.

Powołanie do życia domu prawnie ustanowionego ma charakter czasowy, który związany jest z realizacją jakiegoś zadania apostolskiego w danym Kościele partykularnym⁵⁰. W takiej sytuacji mogą być na przykład instytuty zakonne, którym biskup powierza prowadzenie parafii w swojej diecezji na czas określony.

W innych przypadkach, w umowie o współpracy instytutu zakonnego z daną instytucją kościelną, społeczną lub państwową, w której zakonnicy podejmują posługę, zazwyczaj nie podaje się konkretnego przedziału czasowego, ale zamieszcza się przepisy określające warunki i sposób rozwiązania umowy, na przykład obowiązujący okres wypowiedzenia umowy o pracę i inne. Ponadto zakonnicy z zasady otrzymują do własnego użytku budynek należący do instytucji, która ich zatrudnia, lub mieszkają w miejscu pracy, posiadając jedynie pewne pomieszczenia wydzielone klauzurą. Dzięki temu mogą zachować ślubowany styl życia, ale nie mogą rozwijać innej działalności apostolskiej, właściwej swojemu instytutowi, a po rozwiązaniu umowy o pracę zobowiązani są do opuszczenia miejsca zamieszkania, które *de facto* było tymczasowe.

Wyszczególnione powyżej okoliczności wskazują na to, że miejsce życia i posługi zakonników, które istotnie dla nich jest domem, nie powinno być ukonstytuowane przez formalny akt erekcji. Erekcja bowiem sprawia, że dom

⁴⁸ Zob. PCCICR, *Schema canonum de Institutis vitae consecratae per professionem consiliorum evangelicorum*, Typis Polyglottis Vaticanis 1977: „Canon 9 § 1. Instituti sedes vel coetus eriguntur vel constituuntur ab auctoritate competente iuxta normas Constitutioium, dummodo, re adhuc integra, consensus Ordinarii loci in scriptis datus iam otentus fuerit”.

⁴⁹ Por. PCCICR, *Relatio*, ComCan 15 (1983), s. 67.

⁵⁰ Por. A. S k o r u p a, *Śluszna autonomia*, s. 123; *New Commentary*, s. 773.

zakonny staje się kościelną osobą prawną, która z natury swej jest wieczysta (trwa nieprzerwanie)⁵¹. Kompetencje do jego zniesienia ma władza zakonna, a sposób zniesienia domu zakonnego jest określony w prawie własnym instytutu. Żadna władza zewnętrzna nie może więc doprowadzić do rozwiązania domu zakonnego⁵². Wydaje się zatem, że erygowanie domu zakonnego w przypadkach przedstawionych wcześniej byłoby przeciwne duchowi prawa.

Jednocześnie wolno sądzić, że zarówno dla poszczególnych zakonników, jak i dla samego instytutu niekorzystna byłaby taka sytuacja, kiedy wspólnota zakonna przez dłuższy okres żyje poza własnym domem zakonnym. Stąd instytucja prawnego ustanowienia domu zakonnego wydaje się optymalnym rozwiązaniem tego problemu.

Przepisy Kodeksu nie określają wymogów formalnych w odniesieniu do prawnego ustanowienia domu zakonnego, z wyjątkiem jego istotnych elementów. Natomiast nie mówi się o tym, czy biskup ma udzielić pisemnej zgody na założenie domu prawnie ustanowionego, jak to jest wymagane przy erekcji kanonicznej, czy też nie. E.F. Xavier uważa, że brak takiej zgody nie powoduje nieważności prawnego ustanowienia domu⁵³. Jednakże przełożony zakonny powinien najpierw zwrócić się w tej sprawie do biskupa diecezjalnego, gdyż „w zakresie zlecenia dzieł apostolskich zakonnikom, biskupi diecezjalni i przełożeni zakonni powinni działać we wzajemnym porozumieniu”⁵⁴. Z kolei D. Andrés Gutiérrez utrzymuje, że w takich przypadkach należy postępować analogicznie, jak przy erygowaniu domu zakonnego, pielęgnując relację jedności i posłuszeństwa z biskupem diecezjalnym⁵⁵. Natomiast A. Skorupa stwierdza jednoznacznie, że „powstanie domu prawnie ustanowionego także wymaga pisemnej zgody biskupa diecezjalnego”⁵⁶. Decyzja przełożonego zakonnego, wydana bez pisemnej zgody biskupa diecezjalnego, nie może wywoływać skutków prawnych w odniesieniu do Kościoła

⁵¹ Por. kan. 120; por. T. P a w ł u k, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. I, s. 287.

⁵² Por. A. S k o r u p a, *Sluszna autonomia*, s. 123.

⁵³ Por. E.F. X a v i e r, *Gli IVC e le SVA. Questioni canoniche*, s. 683.

⁵⁴ Zob. kan. 678 § 3; por. też: E.F. X a v i e r, *Gli IVC e le SVA. Questioni canoniche*, s. 683.

⁵⁵ Por. D. A n d r é s G u t i é r r e z, *Relacje prawne między instytutami i zakonnikami a biskupami diecezjalnymi w zakresie pracy duszpasterskiej*, w: *Śłużba i praca. Materiały II Międzynarodowego Symposium Prawa Zakonnego (Lublin, 17-18 X 1994)*, red. B.W. Zubert, E. Szczot, Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL 1996, s. 57.

⁵⁶ Zob. A. S k o r u p a, *Sluszna autonomia*, s. 123.

partykularnego⁵⁷. Wolno zatem sądzić, że relacja ta ze strony przełożonego zakonnego nie ma jedynie charakteru grzecznościowego lub zasięgnięcia rady, jak chcieliby autorzy *New Commentary*⁵⁸, ale jest formalną prośbą skierowaną do biskupa⁵⁹ o uzyskanie zezwolenia na ustanowienie nowej wspólnoty zakonnej w jego diecezji i podjęcie działalności zgodnej w charakterem instytutu. Chociaż w tym przypadku prawo nie wymaga formy pisemnej dla udzielenia zgody biskupa, to jednak jest bardzo korzystne, aby został sporządzony dokument pisemny, stwierdzający jej wyrażenie, który w przyszłości pozwoliłby ominąć ewentualne nieporozumienia⁶⁰. Podobnie przełożony instytutu, kompetentny do założenia domu zakonnego, powinien wydać stosowny dekret o prawnym ustanowieniu nowego domu instytutu.

III. SKUTKI PRAWNE PISEMNEJ ZGODY BISKUPA

Akt erekcyjny i akt prawnego ustanowienia domu zakonnego, wydany zgodnie z przepisami prawa powszechnego i własnego, powoduje określone skutki prawne, których wcześniej dom, nawet faktycznie istniejący, był pozbawiony. Podstawowym skutkiem erekcji jest nabycie osobowości prawnej, z wszystkimi prawami i obowiązkami, które przynależą publicznej osobie prawnej, poza przypadkiem, gdy istnieją ku temu jakieś ograniczenia wynikające z prawa własnego instytutu. Dom erygowany, jako publiczna osoba prawna, ze swej natury jest wieczysty, o czym postanawia prawodawca w kan. 120 § 1. Wieczystość kanonicznie erygowanego domu odróżnia go od domu ustanowionego dla bieżących potrzeb apostołskich⁶¹.

Ponadto zgoda biskupa diecezjalnego na erekcję domu zakonnego zawiera w sobie prawo wspólnoty, która w nim żyje, do prowadzenia życia zgodnego z charakterem i własnymi celami instytutu⁶². Dom zakonny bowiem jest integralną częścią instytutu i musi pozostać mu wierny. Natomiast jeśli ko-

⁵⁷ Por. tamże, s. 125.

⁵⁸ Zob. *New Commentary*, s. 773: „Courtesy, good mutual relations, and a possible future need for sacred ministers would prompt the superior to advise the diocesan bishop and the pastor of the parish in which the house is located”.

⁵⁹ Por. A. S k o r u p a, *Śluszna autonomia*, s. 123.

⁶⁰ Por. E.F. X a v i e r, *Gli IVC e le SVA. Questioni canoniche*, s. 683.

⁶¹ Por. *New Commentary*, s. 774.

⁶² Por. kan. 611, 1°.

nieczne są pewne różnice, to mogą być wprowadzone, o ile nie naruszają tej wewnętrznej jedności⁶³.

Kanon 611, 2° reguluje prawo wspólnoty zakonnej do wykonywania własnych dzieł instytutu, z uwzględnieniem warunków dołączonych do zezwolenia. Akceptacja biskupa w odniesieniu do realizowania własnych dzieł instytutu może być wyraźna lub domyślna⁶⁴. Równocześnie biskup, korzystając z przysługującego mu prawa do postawienia warunków przy wyrażeniu zgody, może wyznaczyć wspólnocie specjalne zadanie według potrzeb pastoralnych diecezji⁶⁵. Jeśli warunek ten nie jest sprzeczny z charakterem instytutu, w miarę możliwości, powinien być przyjęty przez przełożonych zakonnych, wspólnota zaś jest zobowiązana do jego wykonania.

Z kolei dyspozycja kan. 611, 3° zawiera prawo instytutów kleryckich do posiadania kościoła, z zachowaniem jednak w mocy przepisu kan. 1215 § 3 oraz wykonywania świętych posług zgodnie z przepisami prawa. Racja uzasadniająca to prawo tkwi w samej definicji kleryckiego instytutu zakonnego: „Instytut nazywa się kleryckim wtedy, gdy z racji celu, czyli zamierzenia założyciela, ewentualnie na podstawie prawomocnej tradycji, pozostaje pod zarządem duchownych, podejmuje wykonywanie święceń i jako taki jest uznawany przez władzę kościelną”⁶⁶. Tak więc niemożność sprawowania posługi sakramentalnej i liturgicznej przez członków tegoż instytutu poważnie umniejszałaby spełnianie własnej misji instytutu, która jest istotna w jego charyzmacie⁶⁷.

Zgoda biskupa diecezjalnego na erekcję domu zakonnego zawiera w sobie także „zezwoenie na erekcję w tymże domu lub w złączonym z nim kościele stowarzyszenia, które jest właściwe temu instytutowi”⁶⁸. Relacje instytutów monastycznych i kontemplacyjnych z wiernymi świeckimi mają charakter przede wszystkim duchowy. Natomiast w przypadku instytutów rozwijających czynną działalność apostolską, relacje te prowadzą ludzi świeckich do

⁶³ Por. P.V. P i n t o, *Commento al Codice di diritto canonico*, Roma: Urbaniana University Press 1985, s. 366.

⁶⁴ Por. tamże, s. 366.

⁶⁵ Sobór Watykański II, Dekret o pasterskich zadaniach biskupów w Kościele *Christus Dominus*, w: tenże, *Konstytucje, dekryty, deklaracje*, nr 35, 1.

⁶⁶ Kan. 588 § 2.

⁶⁷ Por. D. A n d r é s, *Le forme*, s. 123; G. G h i r l a n d a, *Relazioni tra istituti religiosi e vescovi diocesani*, „Informazioni SCRIS” 14 (1988), s. 73.

⁶⁸ Kan. 312 § 2; L. C h i a p p e t t a, *Il Codice di Diritto Canonico*, t. I, Roma 1996, s. 751; A. S k o r u p a, *Sluszna autonomia*, s. 130-132.

głębszego uczestnictwa w duchowości i misji danego instytutu oraz wyrażają się w różnych formach współpracy duszpasterskiej. Owa wzajemna wymiana i współpraca powinny przebiegać w atmosferze poszanowania własnej odrębności, wynikającej z odmiennych powołań i różnych stylów życia zakonników i wiernych świeckich⁶⁹. Zasady współpracy instytutów ze stowarzyszeniami powinny być zawarte w konstytucjach, określając cel ich działalności i zależność od przełożonego zakonnego⁷⁰.

Z chwilą erekcji dom zakonny, jako osoba prawna na mocy samego prawa, uzyskuje zdolność do nabywania, posiadania i alienowania dóbr doczesnych, chyba że konstytucje instytutu inaczej postanawiają. Prawo do posiadania dóbr doczesnych i odpowiedniego zarządzania nimi nie ma charakteru bezwzględnego, gdyż prawodawca dopuszcza jego ograniczenie, a nawet wykluczenie przez konstytucje⁷¹.

Przedstawione powyżej prawa wspólny zakonnej prawodawca kościelny wiąże wyraźnie z domem erygowanym, natomiast zupełnie przemilcza skutki prawne związane z prawnym ustanowieniem domu zakonnego. Wydaje się jednak, że w tym przypadku można zastosować analogię prawną, ponieważ zgodnie z myślą prawodawcy zamieszkanie zakonników w domu zakonnym prawnie ustanowionym, musi spełniać takie same wymagania formalne, jak w domu erygowanym⁷².

*

W świetle norm obowiązującego Kodeksu Prawa Kanonicznego dom zakonny jawi się jako ważna instytucja prawa zakonnego, z którą związane jest życie i działalność osób zakonnych w Kościele.

Prawo powszechne dopuszcza dwa sposoby kanonicznego założenia domu zakonnego – jest to erekcja i prawne ustanowienie. W dyspozycjach kolejnych kanonów prawodawca kościelny reguluje warunki, charakter i skutki prawne erekcji domu zakonnego. Natomiast odczuwa się wyraźny brak takich regulacji w stosunku do instytucji prawnego ustanowienia domu zakonnego. Jest on tym bardziej dotkliwy, że w obecnej dobie problem ten dotyczy wielu

⁶⁹ Por. VC 54 i 56; *Congregavit*, nr 70.

⁷⁰ Por. A. S k o r u p a, *Śluszna autonomia*, s. 130; E. G a m b a r i, *Życie zakonne po Soborze Watykańskim II*, s. 745.

⁷¹ Por. kan. 634 § 1; B.W. Z u b e r t, *Instytuty życia konsekrowanego*, s. 99.

⁷² Por. kan. 608; A. S k o r u p a, *Śluszna autonomia*, s. 123.

instytutów zakonnych, które w duchu odpowiedzialności za powierzoną im misję charyzmatyczną, odpowiadając na znaki czasu, podejmują zadania apostołskie we współpracy z różnymi podmiotami.

Być może brak szczegółowego unormowania w tej materii jest jednym z powodów, dla których przełożeni zakonnicy zakładają nowe, małe wspólnoty instytutu bez wcześniejszego porozumienia się z biskupem diecezjalnym, którego ta sprawa dotyczy⁷³. Jednakże należy podkreślić, że takie sytuacje nie znajdują uzasadnienia w świetle obowiązujących norm prawa kanonicznego.

THE LEGAL ESTABLISHMENT OF A MONASTIC HOUSE

S u m m a r y

The ecclesiastical legislator obliges monastic persons to inhabit monastic houses. The Code of Canon Law of 1983 envisages two modes of establishment in this respect. One is legal founding of a monastic house and the other is legal establishment. Canon experts are divided in their opinions as to the legal meaning of these two modes. This study permits a conclusion that the legal status of such houses is the same and the obligations thus arising. In both cases the diocesan bishop needs to grant a written consent for the establishment of a monastic house in the diocese, the only difference being that founding is permanent, while legal establishment is temporary, according to the contract. In each of those houses, the inhabitants are obliged to observe internal regulations.

Translated by Tomasz Pałkowski

Słowa kluczowe: dom zakonny, prawne erygowanie, prawne ustanowienie, przepisy prawa własnego.

Key words: monastic house, legal founding, legal establishment, internal regulations.

⁷³ Por. K.M. L o r e k, *Eklezjologia wspólnoty między biskupami i zakonnikami w „Mutuae relationes”*, cz. 1, „Via Consecrata” 5 (2008), s. 46.